

נופה של תורה

יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני ישראל לכן
לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי לחם
המה מי מריבה (במדבר כ')
ויבא אלקים אל בלעם ויאמר: מי האנשים האלה
עמך, אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו ואין דעתו
שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין
[רש"י מ' בלק]

מצינו בתורה (במדבר ה') כי משה ואהרן חטאו במי מריבה ונענשו שלא
להכנס לא"י.

אבל מספור המעשה בתורה לא נתברר לנו מהו החטא כי לא נתפרש שם
חטאם אלא כך כתוב בתורה ולא ה' מים לעדה ויקהלו על משה ואהרן — וידבר
ד' אל משה: קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע
לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ובעירם.
ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל
פני הסלע ויאמר להם: שמעו נא המורים המן הסלע הוזה נוציא לכם מים?
וירם משה את ידו ויך את הסלע — מטהו פעמים... ויאמר ה' אל משה ואל
אהרן: יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל
הזה אל הארץ אשר נתתי להם, המה מי מריבה.

והנה בהרכבה מדרשים ובפרושי הראשונים ז"ל נתבאר שהחטא ה' בזה:
ששנו מאשר צוה ה' — הקב"ה אמר להם: ודברתם אל הסלע ונתן מימיו ומשה
הרים את ידו ויך את הסלע כי טעו וסברו שגם הפעם יוציא הסלע מים ע"י
הכאת המטה עליו כפי אשר ה' ברפידים שאמר ה' למשה והכית בצור ולא
דברתם. והרשב"ם מבאר כי משה טעה במה שאמר לו הקב"ה קח את המטה
ולא האמין שבדבורו עם הסלע יוציא ממנו מים אלא בהכאת מטה כמו שעשה
ברפידים ואעפ"כ נענש שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים. וזהו שאמר הקב"ה: יען

(*) נאמר ש"ק חקת'בלק י"ב תמוז תרע"ו ונרשם בשעתו ע"י חרב חיים מרדכי קסז.

לא האמנתם בי להקדישני, ע"י דבורכם אל הסלע. הרי שמפרש הרשב"ם כדעת הרבה הראשונים וכפי שמוכח במדרש. חז"ל שחטאם ה' במה שטעו, וחטא של שוגג הוא ולכן נענשו שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים. אבל יש להבין חקר דבר היאך זה נענשו כ"כ קשה בשביל חטא של טעות ושגגה, כי חשבו שגם הפעם נצטוו להכות על הסלע כפי מה שהי' ברפידים? ועוד במה נמצא בהם עון אשר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל האם לא ה' גם ופלא שיצאו מים מן הסלע ע"י הכאת משה על הסלע, והאם לא ה' בזה קדוש ש"ש?

והנה על יסוד הביאור של הרשב"ם ומדרשי חז"ל נראה לאמר כי גם לחטא בשוגג יש מקום ושורש בנפש האדם וחלק ממזיד הוא. כי אלמלא כן לא ה' האדם נכשל בחטא גם בשוגג. ולכן כששגגו משה ואהרן וטעו בחשבם שהוצאת המים צריכה להיות ע"י הכאה על הסלע במטה, לא ע"י דבור אל הסלע. הנה ה' לטעות זאת מקום ושרש בנפשם ונשמתם ומתוכה נבעה ויצאה הטעות. וזה כי האדם היותר גדול וקדוש כל זמן שהוא מלובש בחומר א"א לו להודרך להיות כלו זך ומוזכך מנוקה ומתוקן מכל המגרעות הטבעיות הנמשכות עם חומר האדם, וזאת הטבעיות באיזה מדה שתהי' עד כמה שתחלק נמצאת היא בכל אדם שולטת היא בו ופועלת עליו. וכמו שמצינו בעיני החמר שאף אם נחלק את הדבר לכמה חלקים דקים דק מן הדק עד שאינו מוחש בחושי האדם בכ"ז מציאותם לא נתבטל, ועדין נמצא הדבר בזער אנפין עם כל עינינו. כך הוא גם בכחות האדם עד כמה שיעדן האדם ויזכך את עצמו מ"מ חיים בו כחותיו הטבעיים ופועלים הם עליו, ואף האדם הכי גדול כ"ז שהוא בחמרו א"א לו להזדכך כלו ולהנקות מהטבעיות, שלא תשלוט עליו כלל, והיות שהאדם בטבעיותו וחושי רגיל הוא לראות ולהרגיש את הדבר המוחשי והמעשי לכת יתר מועיל ויותר פעיל בעולם ממילא יש אשר שגם הדבר הנעשה בכח ה' בדרך נס ירגיש בנפשו כי זה יעלה ביותר נקל, כשישמש לזה כח של מעשה ופעולה גשמית. ואף שבאמת לא יקטן הנס והפלא כשיצאו מים ע"י הכאה מכפי שיצאו ע"י דבור. בכ"ז נוטה האדם להרגיש שבהכאת המטה על הסלע נקל יותר שיצאו מים שבוה רואה הוא איזה דבר ממשי פעולת ההכאה, משא"כ בדבור אל הסלע שאין זה אלא ענין רוחני. ואף שבשכלו ודעתו לא ימצא שום חלוק בזה בכ"ז טבע האדם נמשך אחר הגשם וזה הכח פעל גם במשה ואהרן והביאם לידי טעות בציווי השם שצום לקחת את המטה וחשבו שנצטוו על כך להכות את הסלע ויעשה הנס גם הפעם ע"י הכאה וזהו החטא שחטאו, כי המה לפי ערכם ורום מעלתם מהראוי ה' שאצלם תה' האמונה בה' בהירה וברורה כ"כ שלא ימשכו אחרי כח הטבעי הזה. הכרתם בכחו ומציאותו של הקב"ה היתה צריכה להיות די חזקה ותקיפה אצלם עד שמדת מה מטבע האדם לא ה' צריך להיות בכחו להפריעם ולהטעותם לחשוב שבהכאת המטה על הסלע יצאו מים ולא ע"י דבור. וכיון שנמשכו אחר כח הטבעי הזה וטעו הרי נמצא בהם חסרון בבהירות האמונה האמתית לידע ולהרגיש שאין דבר העומד בפני רצונו ויכלתו של הקב"ה ולכן אמר להם השם: יען לא האמנתם בי — — ומכיון שטבע האדם כך הוא להרגיש את הדבר המוחשי ליותר מועיל ויותר פעיל ממילא נגרע

ונעדר ע"י זה מדת קדושת השם כי אלמלי דברו אל הסלע ויצאו מים או היו מכירים הכל ומרגישים את הנס הנפלא, מאשר עכשיו שהכהו על הסלע כי האדם בכוחותיו הטבעיים כשיראה הנס של הוצאת מים מן הסלע כי הוא בא בהכאה במטה עליו, אינו מורגש אצלו כל כך הנס, ואינו מעורר בו כ"כ מדת ההתפעלות, כפי שהיה פועל עליו בראותו את המים יוצאים מן הסלע ע"י דבור לבד, ואף שבאמת לא יקל ולא יקטן ע"י זה הנס אפילו כמלא נימא מ"מ כך הוא מוטבע בחושיו והרגשיו שמרגיש יותר את הנס שהוא בא בלי כח גשמי כלל. וכיון שהם הכו על הסלע נחשך ע"י זה ממדת קדושת השם ולכן נאמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם.

אותו הביאור מוצאים אנו גם ברש"י ז"ל, וזה לשונו להקדישני: שאילו דברתם אל הסלע והוציא מים הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה ואינו מדבר ובכל זה מקיים הוא דבורו של מקום? האם הסלע שהוציאו ממנו מים נקרא מקיים דבורו של מקום? אבל הביאור הוא כפי שאמרנו, לו דברו אל הסלע והיה מוציא מים או היו בני ישראל רואים ומכירים יותר ברוך את כח ד' והיו שמים לב להכיר את דבר ד' הפועל במציאות והמשדדה כרצונו והיה שם ד' מתקדש כי אז למדו ק"ו עד כמה צריך להועיל דבורו של מקום אל בני אדם לקיים את דברו לכל אשר יצטוו כל זה ע"פ היסוד שנאמרו בהרבה מדרשים ברשב"ם ועוד ראשונים.

אולם הרמב"ן ז"ל שכל דבריו אמת כמו שהעידו עליו חכמי ישראל, מגלה לנו בזה סוד גדול כמו שכתב בפירושו על התורה. הענין סוד גדול מסתרי התורה ואלו דבריו: "בראשונה אמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור ואמר כי שמי הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד השם האש האוכלת בראש ההר ובעבור כן לא הכו אלא פעם אחת ויצאו מים רבים אבל בכאן לא פירש לו כן והסכימו שניהם להכות בצור פעמיים והנה חטא... על כן אמר לא האמנתם בי לשום אמונה בשמי ובאמונה יעשה הנס ונאמר מריתם פי כי מרו את רוח קדשו הנקרא בכל מקום פי ד' והנה החטא מוזכר מפורש בכתוב".

והנה אף שהרמב"ן כותב במקומות שונים שלא יתחקו על שרשי דבריו כדי למצוא ביאורים אבל בזה דומה לי שיש להבין דעת קדשו, אין דעתו כדעת הרשב"ם שטעו והכו על הסלע במקום שהיה להם לדבר אל הסלע, כי באמת כאשר אמר ד' אל משה קח את המטה רצונו היה שיכו על הסלע כפי שאמר ברפידים ועוד שהיו צריכים גם לדבר אליו כמשנ"א ודברתם אליו ובשנים אלו גם בדבור וגם בהכאה השתמשו אלא שהחטא הוא בדבר אחר והענין יותר עמוק, בראשונה כשאמר ד' למשה והכית בצור נאמר ג"כ הנני עומד לפניך שם שהתקרב הקב"ה לאותו המקום והשרה שכינתו שמה ואז הרגיש משה שהנס נעשה ע"י השראת השכינה וגלוי כבוד מציאותו ית' שם ומה שנדרש ממנו להכות בצור אין זאת כי אם מעשה פשוטה, מעשה הכאה שאינו פועל בעצם הנס כי הנס יעשה ע"י כח השכינה לבד, ולכן לא הכה אלא פעם אחת כפי שנצטוו ולא יותר

אבל כאן שלא נאמר להם הנני עומד לפניך שם על הצור ולא צמצם הקב"ה שכינתו במקום הזה והנס הי' צריך להעשות ע"י מציאות ד' הממלאה חלל העולמות דלית אתר פנוי מיני', הרגישו וסברו שגם פעולתם צריכה להיות שונה מברפידים וגם הם צריכים לפעול בעצם הנס וממילא הכו שתי הכאות, ובודאי לא במחשבה תחלה עשו זאת שלא יתכן לומר שבשביל שלא אמר להם ד' „הנני עומד לפניך שם“ שתתקרב השכינה למקום הצור חשבו והסכימו שלא תועיל הפעם הכאה אחת, אלא שיש להכות שתי פעמים, אלא מכיון שהרגישו שהפעם צריכים הם לפעול בעצם הנס ע"כ החשיבו יותר את פעולתם וממילא יצאה ההכאה השני' ואע"ג דההכאה השני' היתה ממילא בלי מחשבה תחלה בכ"ז כתב הרמב"ן „הסכימו שניהם“ דלרחמנא גלי כחות נפש האדם ויודע הסיבה שהניעה אותם להכות פעמים משום שברפידים שהיתה התקרבות השכינה אל המקום, אל הצור, ידעו והכירו שהנס יעשה ע"י אותה המציאות של כח ד' במקום הזה, אבל כיון שהשכינה לא התקרבה ביחוד אל המקום הזה חשו והרגישו שנדרשת גם מצדם איזה הפעלה והכו פעמים, אבל לפי האמת, אומר הרמב"ן לא כן הוא כי באמונה יעשה הנס, כפי מדת ההתדבקות של האדם אל מציאות ד' וההתחברות לשכינה שממלאת כל העולמות יעשה הנס ואין צרך שהשכינה תצטמצם במקום ההוא כדי שיעשה הנס אלא ע"י האמונה בה' וההתדבקות הנכונה במציאותו ית', יוכל האדם להתרומם ולפעול שיעשה הנס. ידיעה זו במלואה חסרה להם, וע"כ באה להם ההרגשה כי נדרשת גם מצדם איזו פעולה להועיל בעצם הנס ובזה חטאו. וע"ז אמר להם ד' יען לא האמנתם בי, שהם לפי גדל מעלתם ושעור קומתם היתה צריכה להיות ערה אצלם הידיעה הזאת, וכן גם חסרה עי"ז מידת קדושת ד' לעיני בני', שבראותם את חשיבות מעשה ההכאה נחסרה אצלם מדת ההתפעלות וההכרה בעצם הנס, כן נראה דעת הרמב"ן בזה, ולהלן מביא הרמב"ן ז"ל על דעת רבותנו שמוזכרים לו הכעס, יתכן שהכה בצור ויצאו טפין במעוט כונתן על הנס, ותמהו על הדבר והסכימו שניהם להכות פעם שני' על הצור כאשר הזכרתי, והוא החטאת של שניהם ע"כ. לפי דעת רבותינו שהם אומרים כי מפני הכעס היתה הכונה מעטה ויצאה אך טפין. נראה שהרמב"ן סובר ששתי ההכאות הי' בחשבון ובכונה, אבל לפי דעתו אין אנו צריכים לזה, אך ממילא יצאו שתי ההכאות בלי חשבון כי מפני שחסרה להם הבהירות הנכונה בכח ד', שבאמונה יעשה הנס יצאו שתי הכאות על ידם וזהו חטאם, ונענשו על ככה שלא להכנס לארץ ישראל.

הנה יש לראות מזה — אם על דעת מדרשי חז"ל והראשונים כמו הרשב"ם או על דעת הרמב"ן לפי היסוד הגדול שהוא מגלה לנו — מה נכבד ורב הוא ענין קדושת השם, שהקב"ה התחשב ודקדק כ"כ עם משה ואהרן במה שנוגע לקדוש ש"ש, אחר שהי' בידם להשפיע ולפעול שיתקדש שם שמים יותר, ולא עשו ולא הועילו בזה, הי' עונשם מר וקשה שנענשו לבלי לבא לארץ ישראל משאת נפשם ותקות חייהם במשך עת נדודיהם במדבר.

אולם אחר הטעמים והביאורים השונים בענין החטא של משה ואהרן נתעוררה אצלי פליאה עצומה מדוע ולמה סתמה התורה עצמה את ענין החטא

ולא פרשה כלל מה ה' החטא ובמה חטאו. כל המאורע וספור המעשה מובא בתורה אך ברמז; ולא ה' מים לעדה, ויקהל על משה ואהרן... ויאמר ד' אל משה קח את המטה... ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו... ויקח משה את המטה מלפני ד' כאשר צוהו... וירם משה את ידו ויך את הסלע במטוה פעמים... ויאמר ד' אל משה יען לא האמנתם להקדישני... לכן לא תביאו... ולא נתפרש בתורה ע"ד מהות החטא שעליו נענשו כה קשה, ושמה נאמר שאך מפני קצר מושגנו ועניות דעתנו לא נוכל לעמוד על סוף ענין החטא ונסתר ממנו הדבר הלא רואים אנו כי גם חז"ל והראשונים התלכטו בזה ויגעו למצא פשר הדבר ובאורו.

כעין זה מוצאים אנו בכמה מקומות שהתורה מונעת מלפרש הדברים וישארו סתומים לפנינו. בצאת משה ממדין כתוב: «ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ד' ויבקש המיתו, ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר: כי חתן דמים אתה לי וירף ממנו; או אמרה חתן דמים למולות». והנה גם כאן לא אתפריש כלל, על מה ולמה רצה המלאך להמיתו, ובמה חטא משה שנתחייב על כך עונש מיתה, סתומה הפרשה. רש"י מפרש: «ויבקש המיתו למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו נענש ענש מיתה, ומביא רש"י בשם ר' יוסי: ח"ו לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתנוק עד שלשה ימים: אמול ואשהו ג' ימים — הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה» ע"כ, והתורה תסתום מכל וכל ולא תפרש כלל. וכן בענין נדב ואביהו והזקנים כתוב בתורה: «ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחוו את האלקים ויאכלו וישתו», ופירש"י: «לא שלח ידו, מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם» ולא נאמר בתורה מדוע היו ראויים שתשתלח בהם יד. וזה פלא מדוע תסתום התורה מלפרש לנו אלו הענינים באר היטב ואך ברמזים יאמרן? ואין לאמר שהתורה נכתבה וניתנה באופן כזה שהרי רואים אנו בכמה ספורי התורה ועינינו שונים שנכתבו בה, מפורשים ומבוררים די צרכם באריכות בכל הפרטים.

אבל באמת הקושיא אינה חמורה כ"כ שהרי כל התורה כלה עם הספורים והענינים המובאים בה אך לבוש הוא מענינים יותר נעלים ויותר גשאים. נמצא בספרים הק', שהתורה המסורה לנו בעולמנו פה כהבל נחשבה לגבי התורה שעתידיה להיות בימות המשיח: ויש אומרים שהיא כקליפה, קקליפה שיש בה טעם ושהיא אך כלבוש. ועוד נמצא בספרים הק' כל התורה הק' בעצמה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. הענין בזה הוא כי התורה נתחברה מהאורות העליונים האלקיים, גם נמצא שכל אותיות התורה הן שמותיו של הקב"ה. והיינו כי באמת כל שרשי הבריאה והכחות הנמצאים בה נמצאים הם בתורה בשרשה, ואלה הכחות אלה האורות משתלשלים בהשתלשלות מדרגה אחר מדרגה עד שמגיעים לעולמנו אנו בדמות אלה הענינים ואלה הכחות שהגנו רואים ומציאים לפנינו ומצטיירים הם בכתב באלה הספורים שבתורה, בצורת אותיות אלה.) וא"כ לא יפלא לנו כ"כ כשרואים אנו בתורה ספורים מקוצרים ונכתבים רק

ברמזו יען כי אף שפה בלבוש התורה הי' ראוי ואפשר שהדבר יפורש ויבואר ביותר ביאור, אבל בשרשי העולמות ותאורות העליונים שמהן משתלשלות אותיות התורה לא נמצא עוד אורות כדי שיוכל הדבר לבא אלינו בכתב ביתר אריכות. אולם בכ"ז עדיין לא ניחא לן ועדיין לא יתישב על הלב, מדוע יחסרו האותיות דוקא באלה הספורים ובאלה הענינים?').

אבל באמת אי"א שענינים כאלה יפורשו ויבוארו בתורה מפורש. התורה בפשטותה היא, כמו שאמרנו, אך כלבוש לגבי הענינים הגבוהים שגופי התורה תלויים בה, אך גופי התורה בעצמם לא נתגלו בלבוש וענינים כאלה, כמו ענין החטא של משה ואהרן במי מריבה אין להם מקום בלבוש התורה כי בין לפי דעת הראשונים ז"ל ובין עפ"י הסוד הגדול של הרמב"ן לא הי' חטאם ממש מעשה ההכאה או ההכאה פעמים אלא עיקר ענין החטא הוא על פי סתרי עמקי נפש האדם וענינים אלה הם מגופי תורה שאינם נכנסים בלבוש. אמנם כן יש הרבה ספורים בתורה המבוארים ומפורטים כמו מעשה מכירת יוסף שמעשה החטא בעצמו שמכרו את אחיהם לישמעאלים הוא דבר שניתן להכתב ולהמסר אף שלפי האמת לא הי' החטא פשוט אלא חשבונות גדולים לזה'). סו"ס מפני טעמים נשגבים אלה יצא חטא של המכירה שאפשר למסרו בלבוש, אבל כאן החטא במי מריבה אין לו כל לבוש, שאף אם הי' כתוב בתורה: למה לא דברתם אל הסלע, או למה הכיתם, לא הי' מתברר לנו עי"ז יותר החטא בעצמו, שהחטא לא הי' בזה שהי' להם לדבר אל הסלע כמו שצוה ד' והם הכוהו, או שהי' להם להכות פעם אחת והם הכו פעמים, כ"א עצם החטא הי' זה אשר היסב והגיע להם על ככה.

וכן בענין המילה בצאת משה ממדין שנתעסק במלון תחלה גם שם לא הי' החטא גלוי, אי"א לאמר שנתעסק במלון תחלה פשוטו כמשמעו, דהיינו שדחה את מצות המילה לזמן מה, כי אז הי' קשה שוב, האפשר הדבר שנתרשל משה ח"ו? אלא ודאי שלא נתרשל משה ובאפשרות הראשונה הי' מל את בנו ורק שחסרה כאן מדת הזריזות שהיתה צריכה ודרושה להיות במשה לפי שעור קומתו ושיא גדלו, כי בהכנסו אל המלון היתה צריכה להיות מחשבתו וכל ישותו תפוסה תחלה אך במצות ד' למול את בנו באשר עד כה נתעכב מפני הסכנה ובמלון כבר סר העכוב ואלמלי היתה ח"ו בו הרגשה זו הי' מודרז ומתאמץ במצוה זו בהקדם איזה זמן קט והקב"ה מצא בו עון כי באותה שעה תפס מקום בלבו עסק המלון ומחשבתו היתה עדין פנוי' לזה, וזה חטאו, והנה גם אותו החטא לא ניתן לפרש שאין זה חטא הנראה לעינים כי אך יסודו הוא ע"פ עמקי וסתריכחות נפש האדם שלא הי' כאן חטא פשוט שנתאחזה המילה, חסרה היתה רק מדת הזריזות הפנימית והחריציות לדבר מצוה שהי' נדרש אך ממש רבינו ע"פ מדרגתו ומעלת נפשו וכמו כן החטא של נדב ואביהוא והזקנים לא הי' חטאם במעשה שאפשר שיפורש בלבוש התורה אלא בפנימיות ודקות הנפש שלא הרגישו אותה המורא

(2) עיין שעו"ד אל יחסר המזג.

(3) עיין שעו"ד כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו.

והזיעה בראותם גלוי שכינתו יתברך ולסן נשאר הענין אך ברמז כי מקום החטא הוא רק בגופה של תורה ועד כמה שיפורשו ויבוארו ישארו סתומים לפנינו כאלו לא נתפרשו.

אך בין כה וכה מאיזה טעם שיהי' אם משום הטעם הראשון לא ניתן לפרש ענינים כאלה בתוכה אם מטעם השני — ולפי האמת שני הטעמים אחוזים וקשורים המה יחד וחדא הוא למבין — יש להתפלא מאד מאמיתיות התורה שהתורה בעצמה תתן עדי' על האמת הגדולה שלה בראותנו בה נפלאות כאלה שיש להכיר ולהוכיח שתורה כזאת שמימית היא אלקית, חותמה של הקב"ה! כי הנה בתורה מוצאים אנו ספורים וענינים מפורטים ומבוארים בכל הפרטים ופרטי הפרטים כמו מעשה אליעזר עבד אברהם ועוד, ויש הרבה ענינים סתומים מכוסים ומופלאים מרומזים ברמזים, אין זאת כי אם מפני שהתורה בנוי' ומיוסדה על סודות גסתרים ע"פ שרשם למעלה בקודש. וכן יש לראות ולהוכיח על האמיתיות הגדולה של התורה שבעל פה כי בהתבוננו בתורה שבכתב ובראותנו דברים מפליאים כאלה הלא מוכרחים אנו להכיר ברור כי יחד עם התורה שבכתב נמסרה לנו תורה שבעל פה כי אם לא כן איך אפשר להבין דברים כאלה שמכוסים ומופלאים הם בתורה הרי שרק מסורה שנמסרה מאיש לאיש ומדור לדור אפשר להגיע לידי בירור ובאור הדברים הנפלאים שבתורה, כשמגיע אנכי לענינים כאלה נבהל ונרגש אני מקדושת התורה.

לפי זה הביאור יש להבין ג"כ מה שמצינו בפרשת בהעלותך ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר וגו' וישמע ה' וגו' וירד ה' בעמוד ענן וגו' ויאמר שמעו נא דברי אם יהי' נביאכם וגו' לא כן עבדי משה וגו' ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה.

והנה גם שם רואים אנו דברים סתומים בענין החטא ולא נתבאר במה חטאו ולמה נענשו וגם אופן התוכחה הוא כחידה סתומה שלא נדע אל נכון מה הוא. וכבר בארו מפרשי התורה את ענין החטא שדברו עליו לה"ר על שפירש מן האשה אבל בכתוב לא נתבאר החטא ולא באו הדברים אלא ברמז. אבל זהו כפי שבארנו, שבאמת לא הי' בזה חטא ממש, כי המו"מ ביניהם הי' בשאלות געלות וענינים נשגבים, שבוה טעו במשה ולא עמדו על טיב גדלו ושיא ערכו ואין מקום בלבוש התורה לפרט את ענין החטא.

וכמו כן התוכחה שהוכיחם הקב"ה אינה תוכחה גלוי' על חטא אלא נרמזו כאן דברי תוכחה שענינם הוא בסתרי התורה שאין להם מקום בלבוש וכמו שפרש"י על הכתוב „ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה“ אינו אומר „בעבדי משה“ אלא „בעבדי במשה“, בעבדי אעפ"י שאינו משה, במשה אפילו אינו עבדי כדאי הייתם לירא מפניו ומכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך — מלך; הי' לכם לומר: אין המלך אוהבו חנם, ואם תאמרו: אינו מכיר במעשיו — זו קשה מן הראשונה. וביאור הדברים נוכל להבין ע"פ מה שמצאנו בפרשת בלק ויבא אלקים אל בלעם ויאמר: מי האנשים האלה עמך וכתב על זה רש"י להטעותו בא: אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל

לקלל ולא יבין, והנה קשה להבין איך זה טעה בלעם בכך לחשוב שישנן עתים שאין הכל גלוי לפניו ית"ש שאין דעתו שוה עליו? הלא בלעם ה' נביא ובא בסוד ה' ואמרו עליו חז"ל שהגיע למעלת הנבואה כמשה רבינו ע"ה, התורה העידה עליו שמחזה שד"י יחזה ואיך זה אפשר שיטעה בדבר שכזה שאף אנשים פשוטים לא יטעו בו?

אבל ביאור הדברים הוא: כי שמה שאנו מכנים את הקב"ה בשמות שונים כמו ז', אלקים, אין השמות כחות מיוחדים ששם ה' הוא הכח יותר גדול, מציאותו יותר רמה, יותר נעלה, ושם אלקים הוא כח קטן ממנו שולט על מציאות קטנה ממנה, חלילה לנו לחשוך כזאת אלא שיש להבין זה ע"פ אותו הציור המובא ב"לקוטי אמרים" (תניא) בנוגע להשראת השכינה שבאמת מלאה היא כל הארץ לית אתר פנוי מינה; אך הענין הוא שכמו שנשמת האדם היא ממלאה את כל רמ"ח אברי הגוף מראשו ועד רגלו ואעפ"כ עיקר משכנה והשראתה הוא במח ומהמה מתפשטת בכל האברים וכל אבר מקבל ממנו חיות וכח הראוי לו לפי מזגו ותכונתו — העין לראות והאוזן לשמוע, הפה לדבר והרגלים ללכת, כנראה בחוש, שבמח מרגיש כל הנפעל ברמ"ח אברים וכל הקורות אותן היינו שאין הנשמה פחותה במדתה באבר אחד מכפי שהיא באבר אחר או במח כ"א שוה היא במדה לכל האברים, אך בכל אבר משתמשת הנשמה כפי המדה שצריך וזקוק אליה, הרגל כפי מזגה ותכונתה, העין כפי מזגה ותכונתה והמח כפי מזגו ותכונתו. הרגל משתמשת בנשמה במדה פחותה כפי המח יען שהמח הוא המרכז של כל האברים, ממנו יקבל כל אבר ואבר את החיות והכח די צרכו הראוי לו, לכן צריך המח להשתמש במדה יותר מרובה אבל עצם הנשמה שרוי ונמצאת בכל רמ"ח האברים. כעין זה אפשר לבאר גם ענין השמות. אולם אצייר בציור יותר קרוב "מבשרי אחזה אלק" מהאדם עצמו, כאשר אנו רואים איזה עושה פעולה מבלי התכוין כ"כ מבלי עיון ומחשבה עמוקה והפעולה כמעט שתעשה מאליה הלא שאל נשאל היאך? האם לא יעשה האדם את הפעולה עם כל הנפשיות הנמצאת בקרבו? האם שתי מיני כוונות לאדם פעם ישתמש באחת ופעם ישתמש בשני? והתשובה הוא: כי לאדם ישנה אך ורק מחשבה וכוונה אחת אלא פעם ישתמש בה בכל מדתה בכוונה מלאה ופעם במדה קלושה לא במלואה כפי מדת כל הכוונה אבל גם מדה זו הקלושה באה מכל הכוונה שבאדם וכן הוא בענין השמות של הקב"ה חלילה לאמור כי האלקים הוא כח מיוחד קטן משם ד' וכן אסור לנו גם לאמר כי חלק הוא מהמציאות כלה משם ה', כי באמת ישנה אך מציאות אחת גדולה והוא שם ב"ה עלת כל העלות וסבת כל הנמצאים וזאת המציאות אינה מתפלגת ואינה מתחלקת אף בהשפעה בעולם כי אודות עצמיותו יתברך לא נדבר ולית מחשבה תפיסא ביה כלל — אך במה שנוגע לקבלת ההשפעה מקבל כל ענין וענין לפי מדת השפע הדרושה לו, ויגיע אל ההנהגה האלקית באופן ובשעור הראוי לו לפי ענינו, ובוה יתחלקו עניני השמות של הקב"ה.

בוו הידיעה בא אלקים) להטעות את בלעם בשאלו מי האנשים האלה

4 ע"י שער דעת "העלם וזכירה" ששם ביאר רבינו ז"ל ענין זכרונות שבאמת נתן מקום לאדם לערור ולהגביר גלוי ידיעתו ית' בבריאה שזוהו ענין התפלה וכמ"ש חז"ל אמרו

עמך? כי בלעם בדיעותיו הגדולות אמנם ידע שהקטרוג לא יוכל להגיע לכל מקום כי גדול וקצר לו בענינים היותר גבוהים היותר קרובים לשורש. למהכרת שמה לא ישלום כ"כ. ובכתר עצמו ששם שולט אך הטוב בתכלית לא יגיע שום קטרוג. אבל כששאל אותו אלקים „מי האנשים האלה עמך“ הבין שיוכל בתשובתו להוסיף מה בדיעתו של הקב"ה וחשב שאין הכל גלוי לפניו ואין דעתו שווה עליו וסבר שיש עת ששורר העלם כזה שאז לא תשמש בעולם כל מציאותו ית' בכל מדתה ובכל תקפה וחשב למצא שעה כזאת אשר אז קללתו וקטרוגו על עם ישראל יסתרו מעצם מציאותו ית' ויוכל אז לפעול בקללתו — והיינו שיוכל לקלל ולא יבין.

ובזה יש לבאר מה שאמר הקב"ה למרים ואהרן „ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה“ ואם תאמרו: אינו מכיר במעשי' — זו קשה מן הראשונה — דהיינו שיטעו לחשוב כי כח נבואתו של משה אינה מקושרת עם שורש ההשפעה האלקית ששם שוררת הידיעה בכל תקפה וכל עלומי' למאור פני יתברך. אלא כחו ומדרגתו מגיע רק במקום ששורר העלם מציאותו ית' ושם אין מעשי' נכרים וגלויים כ"כ וממילא סובלת ההשפעה הנבואית את מגרעותי' וע"ז אמר להם הקב"ה כי זו קשה מן הראשונות כי הלא פה אל פה אדבר עמו ולא בחידות ותמונות ד' יביט וא"כ איך אפשר שמעשיו לא יגיעו למציאות האמתית ואיך זה לא יכיר במעשי'?

ויש ללמוד מזה הרבה במה שנוגע לענין קדושת שם ד' עד היכן מגיע חמר הדין בזה. שימו נא לב והתבוננו. מה שעלה למשה ואהרן כשמנעו. באיזה מדה שהוא. מלקדש שם ד' במקום שהי' בידם להרבות כבוד ד', העונש הקשה והמר שקבלו על ככה! ואם על אי-קדוה"ש כך על חלול השם עאכו"כ. עד כמה יקשה ויתמצה עמך הדין בזה ובבא ביום הגדול והנורא ועד היכן החשבון מגיע! אולם אין רצוני לדבר עכשיו בנוגע לענין של חלול השם. אלא מה שנוגע לענין של קדושת כ' ית' רצוני להעיר ולעורר עד כמה שיש להזהר ולהשמר שלא לעבור ח"ו על' שום אפשרות ויכולת של קדוש ש"ש. במקום שיש להשפיע ולפעול למען קדוש שמו ית' יש להשתדל ע"ז ולא למנוע ח"ו.

הנה מה קשה ומה נורא הוא העונש שקבלו משה ואהרן ע"ז שהחסירו לקדש ש"ש — לא זכו ליכנס לא"י אחר שסבל כל הצער הגדול הזה בימי גדודים במדבר. ואחר התקוות שהזהירו לפני' כי יוכל לראות את עמו יושב על אדמתו בארצה"ק בטובו ועשרו — לקחו ד', מה רב הצער ומה גדול הכאב! חסר לנו הציור בזה.

המדרש בסוף וזאת הברכה מציר לנו צייר אמן את מצב רוחו של משה ואת רגשותי' בשעה שצריך הי' להפרד מן החיים ומתאר את כל הנעשה בלבו הקרוע והמורתח בעת שהוכרח לעזוב את תקוות המזהירות: „משה בקש מהקב"ה: רבש"ע! אם אין אתה מכניס אותי לא"י הנח אותי בעולם הזה ואחי' ולא אמות.

לפני זכרונות כדי שיעלה זכרונו לפני לטובה אולם כאן לא היתה דרושה התעוררות כזו בדיעת „מי האנשים האלה“ וסעה בלעם באופן זה העולם והבן (המערכת).

אמר לו הקב"ה: אם לא אמיתך בעוה"ז, היאך אחייך לעוה"ב? אמר משה: רבש"ע הנח אותי כחיות השדה, שהן אוכלין ושותין מים וחיין ורואים את העולם — כך תהא נפשי כאחת מהן, אח"כ שאל הנח לי בעוה"ז כעוף הזה, שהוא פורה בכל ד' רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת ערב חוזר לקנו כך תהא נפשי כאחת מהן".

הנה יש להכיר ולראות את סבל היסורים שהתחבט בהן משה בעת שנגזר עלי' ליפטר מן החיים חיי א"י וזה בא לו, משום שהחסיר במדה הראוי' לקדש ש"ש במקום שידו הגיעה.

ואתם לא תשימו לב לזה! בהיותכם בישיבה עם הרבה צעירים התועים עוד ומבקשים דרך, חסרה להם האמונה והיראה; ואתם לא תתענינו אל גכון ולא תשתדלו להשפיע ולפעול עליהם, היאך זה? הלא אתם תשמעו בעניני אמונה ותלמדו דעת, קבלתם ידיעות האמת במדה ידועה, ולו הי' נספג ונקלט כ"ז אצלכם והי' חי בקרבכם, לא יתכן שלא הי' נאצל מכם גם על זולתכם. לו הייתם אתם דואגים באמת, לקדושת שמו ית' היאך זה אפשר שלא הי' עולה מרוחכם גם על אחרים, וגם המה הי' צריכים להיות מושפעים בשפע קדש, וזאת היא חובתכם כאשר אתם כולכם יחד בישיבה הק' מלאו את חובתכם ולמה תחרישו? הלא הכל יבא בחשבון! על כאו"א מכם החובה להשתדל להשפיע ולפעול למען קדושת שמו ית', קוב"ה אמנם מתאו' ומשתוקק לראות את בני' בטובם ועשרם, אבל איך זה אפשר לאדם להגיע לטוב ואושר הזה אם לא ימלא אחרי ד'? השתוקקות כעין זו, שקוב"ה משתוקק לראות בטובת בני' הרגשתי זה לא כבר; כאשר הוסר המסגר מרוסי' והתחיל איזה קשר עם האנשים שמה הגיעו מכתבים מרוסי' ונפתח פתח תקו' שאוכל לראות את בני שנשארו שמה, עד כמה גדלה והתרחבה ההשתוקקות בקרבי לראות את הבנים ומה גדלה השמחה בפתח תקוה זו, לראות אותם ובפרט למצא אותם בטובם ואשרם! הנה זאת ההשתוקקות מאין היא באה, הלא נצוץ רחוק הוא מהאהבה הגדולה של אבינו שבשמים לבני'! והקב"ה שהוא האב האמתי עד כמה מתאוה לראות בטוב בני' ואנחנו הלא נחשבים בנים למקום, והיאך זה לא נשתדל שד' יפיק רצון ממנו? ואם כעבדים נחשבנו, איזה עבדים הננו אם לא נפקח ולא נשגיח לשמור על רכושו של אדוננו בעת שהולכים ומתפזרים הולכים ונאבדים הכסף והרכוש שלו?

שימו לב לזה לעבדו ולקדש שמו יתברך.

שמוש תלמידי חכמים*

„מאי עין לא ראתה... זה יין המשומר
בענביו מששת ימי בראשית“.
(ברכות ל"ד:)

איתא בסוטה דף כ"א ע"ב „היכי דמי רשע ערום?“, ונאמרו ע"ז כמה פתרונים, „עולא אמר, זה שקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים“. וברש"י שם פירש: „שקרא מקרא ושנה משנה ולא שימש תלמידי חכמים ללמד סברת הגמ' בטעמי המשנה מה הם, רשע הוא שאין תורתו על בורי, ואין ללמוד הימנו, שעל ידי הטעמים יש חילוק באיסור והיתר, ובדיני ממונות לזכות ולחייב, ובטהרות לטמא ולטהר, כדאמר בכמה דוכתין, מ"ט אמר מר הכי ומר הכי, ואמר מאי בינייהו, איכא בינייהו כך וכך, וערום הוא, שהשומע את קולו שונה משניותיו, כסבור הוא שבקי בטעמיהם ונוהגין בו כבוד כתלמידי חכמים“.
יש להתפלא עד היכן יגיע מרחק חכמתם של חז"ל, עד כמה ירדו לרעת עומקה, ומה ירחקו בני אדם מהבין דעת וחכמה באופן שכזה, לחרוץ משפט רשע ערום ע"ז שקרא מקרא ושנה משנה אם לא שימש תלמידי חכמים, כי אף שיודע הוא את המקרא ובקי במשנה, אך מכיון שלא שימש תלמידי חכמים, לרעת ולהבין את אשר למד בטעם וסברא, רשע הנהו, כי תתפתלנה ההלכות אצלו ותתעקמנה כל הידיעות מה שלמד ונמצא שפוסס על טמא טהור ועל זכאי חייב.

חכמינו ו"ל לפי עומק חכמתם ירדו לרעת שאף אם ילמד האדם כל ימי חייו מקרא ומשנה ויהי בקי בהם, אבל לא יכנס לפנים, לא יחזור לתוך נשמתם של ההלכות להתעמק בהן להבין טעמיהן וסברותיהן ברחבות ובהבנת הלב, הנה לא די מה שההלכות שלו, דעותיו ופסקיו, לא תהיינה שקולות ונכונות עד שיוכלו לסמוך עליהן, ויחשב לצדיק, אלא רשע הוא, באשר רכש לו הרבה ידיעות בתורה ונחשב בעיניו לת"ח וילמד לו לעצמו עפ"י הידיעות שלו להתנהג על פיהן בחיים, וגם ילמד ויורה ככה לזולתו, יפסוק הלכות ויתן הוראות,

(* נאמר ביום ו' עש"ק מצורע תרע"ו ונרשם בשעתו ע"י הרב חיים מרדכי קסץ

ובאמת מכיון שהידיעות קלוטות אצלו רק באופן קל ושטחי, ואינן שקולות וערוכות בטוב טעם וסברא, וראי שעקומות ומפותלות הנה. כי בלי יגיעה ועבודה רבה להבין שכליות התורה וסברות המשנה א"א שתתרחבנה בלבו ולא תקנינה בנשמתו ולא תחדרנה אל קרבו עד שתעשינה לקנין נפשו ויתעלה בהן כדי שיוכל לשפוט על פיהן בכל העינים הנוגעים למעשה, וכאשר ילמד ויורה טרם יכון לאמתתן רשע הוא, וגם ערום, שמרמה את הבריות שמחזיקים אותו לת"ח ונוהגים בו כבוד כתלמידי חכמים.

ולא רק עולא לברו דן וחרץ משפטו של זה שקרא ושנה ולא שימש ת"ח באופן כ"כ קשה, אלא גם שאר האמוראים: ר' אלעזר, ר' שמואל בר נחמני, ר' ינאי ור' אחא בר יעקב יקראו ויכנו אותו בשם בור, כותי או מגוש, (שם דף כ"ב ע"א), כי נגרע חלקו של זה אשר למד ולא שימש ת"ח מזה שלא למד כלום, שזה שלא קרא ולא שנה ישתדל לשמע וללמוד מגדולים וטובים הימנו, יתחקה על מעשיהם ויִלֶךְ בעקבותם לישר מדותיו ואורחותיו עפ"י דעתם, משא"כ מי שלמד ולא נכנס לפניו, הרי הוא מחליט הכל עפ"י דעתו, לומד מעצמו בלי דעת תורה ומכשיל האחרים.

אולם יש להתבונן ולראות עוד דבר נפלא, שהנה במקום שאנו מוצאים את גדולתם של חז"ל, בשומם בקורת חודרת ועומק משפט על זה שקרא ושנה ולא שימש ת"ח עד שכנו אותו בשם רשע, בור, כותי ומגוש, שמה רואים אנו גם כן את גודל חכמתם והיקף דעתם לידע ולהכיר את צד המעלה של האיש שקרא ושנה, לא נעלם מהם דעת היקר והערך הגדול שלו עד שקראו אותו בשם תלמיד חכם — לפי המושג של חז"ל בתלמיד חכם. כל דבר חכמה וידיעה שידעו אותה חז"ל, היתה שלמה ומספת מכל הצדדים עד שמחד גיסא יכלו לשער נכונה את נפש האדם כפי שהיא לקוי' במדת החסרון עי"ז שקרא ושנה ולא שימש ת"ח, ויוציאו עליו משפט קשה לכנות אותו בשם רשע, ומאידך גיסא השקיפו וראו את גודל מעלתו, הטוב והיתרון שבו מחמת שלמד, קרא ושנה, ויתנו לו יקר וגדולה!

איתא במגילה, כ"ו ע"ב: „ספר תורה שבלה גונזין אותו אצל ת"ח ואפילו שונה הלכות". ופירש"י: „כלומר אפילו לא שימש ת"ח בהש"ס ובגמרא אלא משניות וברייתות". הרי שהכתירו חז"ל את ה„שונה הלכות" בשם ת"ח ויש לגנוז אצלו ס"ת שבלה, ואף שאמנם העירו חז"ל גם פה והראו להכיר במדת החסרון של „שונה הלכות", התבטאו בעקיצה ואמרו „אפילו" שונה הלכות, בכ"ז לא נעלמה מהם חשיבותו וצד המעלה שבו וחשבו אותו לת"ח, באשר יאצור בקרבו ידיעות התורה, ממקום הקדש יהלכון, טהורות ונעלות הן, שע"כ ראוי הוא להקרא בשם ת"ח*).

והנה זאת החכמה, להשכיל ולדעת אותה במלא הפה ולרדת עד סופה

(* עי"ש במגילה שרב אחא בר יעקב שכנה אותו בשם מגוש, מפרש דברי רבא ומסכים לזה שגונזים ס"ת שבלה אצל ת"ח ואפילו שונה הלכות.

מכל צדדי', היא חכמה שאין למעלה הימנה, זהו שהשכילו בה חז"ל וזה כחם לאלף.

מעטים הם אלה שרוחב לב נכון להם, לדעת ולהבין דבר חכמה כפי אשר היא באמת, שלמה ומקפת מכל הצדדים, רגילים לבחון ולדעת כל ידיעה רק מצדה האחד, אבל לא יחכמו לדעת כלה, את כל הנכלל בקרבה. וזה מובן מאליו, כי אלה שאי ידם מנעת להקיף ולדעת החכמה מכל צדדי', ונגעו בה רק מצדה האחד, הנה גם בזה שהשיגו לא נבהו מאד ולא העמיסו דעת, כי לו חכמו והשכילו לדעת אותה בעמקות נכונה, אז בהכרח שהיתה מתרחבת בלבבם עד כדי שתהי' מקפת מכל הצדדים, משא"כ כשהידיעה היא רק קלה ושטחית, אז תתכוץ מאד ותגלה רק בחלקה, באיזה צד שהוא והשאר לא יהא נראה ומורגש כלל וכלל.

והנה אלמלי הגיעה חכמתם של אלה האנשים, היודעים אותה רק מנקודה אחת, לידי שיאה ונבחה כפי אשר ידעו אותה אלה החכמים שמקיפים את החכמה מכל הצדדים, הלא אז היו מרבים לסתור ולהרע כמזיקים ממש, כי מה גדלה הסכנה לו ישכילו וידעו את החכמה עד סופה ותכליתה ולא מלאו חכמה לדעת אותה בכל רחבה והקפה, כי אז מתוך החריפות ושיאת החכמה יסתרו ויהירו הכל מה שנראה לפנייהם שאינו מתאים ונכון לפי דעתם, מבלי התחשב עם כללות החכמה וצדדי' השונים שיש להכיר על פיהם את האמת המכוונה. אך זה לעומת זה עשה האלקים, כי האיש אשר לא זכה להגיע לידי מדרגת החכמה לדעת ולהכיר אותה במלא הקפה, הנה גם את אשר ידע ויכיר אין זאת אצלו אלא במדת מה, קלושה היא הידיעה ועמומה חכמתו ולא ירחיק לכת בה.

זאת החכמה שאנו מוצאים בחז"ל, מוחדרה היא ומוקפה מכל הצדדים, ולכן במקום שמתחו קו בקרת חדה נגד האיש השונה הלכות, הקיפו לראות גם את הצד השני ממעלת נפשו וימצאו בו סגולות יקרות המעמידות אותן ג"כ בשורת תלמידי חכמים.

בעין זה רואים אנו גם כן במקום אחר, מגילה כ"ו ע"ב: „ריש לקיש ספדי' להווא צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל, דהוי תני הלכתא בכ"ד שורתא, אמר וי חסרא ארעא דישראל נברא רבא. הווא דהוה תני הלכתא, סיפרא וסיפרי ותוספתא ושכיב, אתו ואמרו לוי' לרב נחמן ליספדי' מר, אמר היכי נספדי', הי צנא דמלי ספרי דחסר. תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסירי דבבל". ופירש"י „ריש לקיש, דאמרי' במס' יומא דף ט': דאפילו בהדי רבה בר בר חנה לא משתעי, דמאן משתעי בהדי ריש לקיש בשוקא יחבין לוי' עיסקא בלא סהדי".

הנה מצאו כאן חז"ל חסרון בזה שלא ידע רב נחמן, שהי' נחשב מחסירי דבבל, היינו מהאנשים הנוחים ומתחסדים עם חבריהם, להכיר את צד המעלה אשר באיש המלא ידיעות התורה בלי טעמן וסברתן, כפי אשר ידעו להעריך אותה תקיפי דארעא דישראל, עד שריש לקיש, שהוא מתקיפי דא"י, עורר מספר על האי צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל — שרבים היו כמותו — דתני הלכתא בכ"ד שורתא ואמר עליו: וי חסרא ארעא דישראל נברא רבא,

ורב נחמן, שהי' מחסידי דבבל, לא מצא באיש ששנה הילכתא סיפרא וסיפרי ותוספתא מעלה כזו שיהא ראוי להספידו, ולמרין אנו מזה עד כמה תגדל מעלת החכמה כשהיא נאחזת ומורגשת מכל צדדי', כי יסמנו חז"ל ויציינו את החכמים האלה שבארץ ישראל בשם "תקיפים", שזהו ענין גבורת הדעת, שדעתו תקיפה וחזקה עליו ע"י הכרות ברורות ונכונות, לראות ולבחון צד החסרון אף באיש הכי גדול וטהור* ושלא להעלים עין מצד המעלה ומהסגולות היקרות שבאיש שנכרות בו מגרעות וחסרונות, כי "אורא דארץ ישראל מחכים", ארץ הקרש בסגולותי' היקרות תתן לאדם את היכלת להגיע לידי מדרגה בחכמה, להרגיש ולדעת אותה בכל תוקף כפי מה שהיא וגם במלא הקפה.

כן מצינו במקום אחר בנמ' תענית-כ"ג ע"ב: "אמר לי' רבי זריקא לרב ספרא: תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל, חסידי דבבל רב הונא ורב חסדא, כי הוה מצטריך עלמא למיטרא, אמרי: נכניף הרדי וניבעי רחמי, אפשר דמרצי הקב"ה דייתי מיטרא, תקיפי דארעא דישראל, כגון רבי יונה אבוה דרבי מני, כי הוה מצטריך עלמא למיטרא, הוה עייל לביתי'... כי הוה נפיס לברא אזיל וקאי בדוכתא עמיקתא... ומכסי בשקא ובעי רחמי, ואתי מיטרא".

גם פה ישתמשו חז"ל באותו הבטוי של "תקיפי", ר' יונה כשראה שמצטריך עלמא למיטרא, לא השתדל בהתאמצות יתירה ולא כניף כנופיות לבקש רחמים ברעש, אלא שהתחזק באמונתו בר' וסמך בבטחונו, התיחד והתבודד עם קונו ובקש רחמי ואתא מיטרא, סימן הוא לתקיפות הדעת, שהרגיש בו את אמונתו החזקה בר' וידע אותה בבהירות נכונה, דעתו היתה תקיפה עליו לידע ולהכיר את אמונת הכורא וכח מעשיו, גדלו וטובו ורצונו להשפיע רב טוב בעולם, ובכח אמונה זו והתרבקות בו ית' נענה ואתא מיטרא. לא כן חסידי דבבל, שהיו זקוקים להשתדלות יתירה, כשהי' מצטריך עלמא למיטרא, עשו כנופיות לעורר ולבקש רחמים. גם כאן נמתח קו הבקרת, "תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל". שונה הוא תקיף הדעת, מדה אחרת לו ומדרגת החכמה נשאה ורוממה אצלו, ריש לקיש בהיותו תקיף הדעת רחש והרגיש את צד המעלה באיש דהוה תני הלכתא בכ"ד שורתא, וכאשר נעדר מהעולם, ידע והכיר את החסרון וספד ואמר וי דחסרא ארעא דישראל גברא רבא, אבל רב נחמן, שהוא מכבד וחכמתו אצלו לא יגהה מכח קדושתה של ארץ ישראל ולא קבלה השפעתה, לא התישבה החכמה בלבו ולא התפשטה במלא הקפה כ"כ, עד כדי להרגיש ברזם המעלה של האיש אף שלא למד רק הלכתא, ולא הרגיש כ"כ בהעדרו ואמר היכי נספדי', הי צני דמלא סברי דחסרא.

אמנם אפשר לעלות ולהגיע למדרגת איש חסיד, גם בהיות החכמה נתפסת אצלו רק מצדה האחד ולא שיקיף אותה כולה מכל הצדדים, ונהפוך, כי אז

(* עי' סנהדרין כ"ו ע"א עד כמה לא רצה ר"ל להעלים עיניו מאשמת סחללי שביעית ויבקר קשה את ר' חייא בר זרנוקא ור"ש בן יהוצדק שהפכו בזכותם. (המערכת)

נראית ונבלטת החסידות יותר, בהיותו אוחו דרכו שהתוה לו עפ"י תורתו וידיעותיו, הולך הוא בה בתומו מבלי נטות הצדה, ולא יחולו בו שום שנויים, לא חליפות ולא תמורות, מה שאין כן האיש אשר ידע וירגיש את החכמה מכל צדדי, יכיר אותה בכל בחינותי' ובכל גוני', אצלו בהכרח שתחולנה לפעמים חליפות בדרכו והנהגתו, מחמת רבוי הגונים אשר כרוחב נפשו וההכרות הקצויות שתתאחדנה בלבו עפ"י חכמת אמת, ולכן פעם יתראה לעינינו אוחו דרכו והנהגתו עפ"י השקפת החכמה מנקודה האחת, ופעם נראהו אוחו בהנהגה אחרת שתורה לו החכמה מצדה האחר.

והנה לעיני העולם תהיינה הנהגות אלה כהפכים, נגודים וסתירות, ולא רק לעיני העולם הפשוט, אלא גם לעיני העולם הנאור ואנשי ההשכלה, אבל כאמת אין כאן סתירות אלא דרך ישרה והנהגה שלמה ותמימה עפ"י הוראתה של החכמה כולה לפי כל אשר תאצור ותכלול בקרבך. אולם א"א לרכוש ולקנות דרך זו בלמוד רגיל, לדעת רק החמר של החכמה, אלא צריך להתעמק ולחדור לתוך נשמת כל ידיעה, להבין צורתה, ואין להגיע לידי כך כי אם בשמוש ת"ח, להבין טעמיהן וסברותיהן של ההלכות בעמק דעת.

הנה לזאת יתפלא כל אשר לב רגש לו, מה עשיר ורב התכן הוא כל מבטא של חז"ל, רעיון שלם ועמק מאד בהבנת מדת החכמה כפי מה שהיא באמת, מסרו לנו החכמים במבטא אחד של „שמוש תלמידי חכמים“, שכדי להשיג ידיעת התורה וחכמתה לא יספיק הלמוד לבד, לקלוט את ההלכות ולרדת אותן כפי אשר ילמדו חכמות אחרות, באשר בתורה אצורים וספוגים אוצרות חכמה נפלאה; כל היקום, מרחב הבריאה כולה עם כל העולמות עפ"י הסוד האלקי כולו בקרבה, אשר ע"כ אין התורה נקנית אלא בשמוש ת"ח.

ולכן א"א שתהי' לנו תכנית קבועה בלמוד התורה הקדושה, כמו שאנו מוצאים בכל החכמות, להן יש חקים קבועים וגדרים מסוימים, שעל פיהם לומדים אותן, אבל התורה האלקית, שמקורה הוא ממעל, מנוי' ושקולה היא עפ"י סודות נפלאים, היאך אפשר כי נעשה ונחוקק אנתנו חקים וגדרים על פי מושגנו להגיע לחכמת התורה? מי יוכל לשער מקום החדוש, אשר אליו ישאף ויעשה מדות ומעלות להשיגו?

מים שטחיים אפשר בנקל להגביל את מרוצתם ולהוליכם לכל צד שירצו, אבל מים הנובעים ממקור התהום קשה להגביל אותם ולנטותם לאיזה צד, כי אם ינסו להוליכם למקום זה, הנה יתפרצו במקום אחר; כן הוא בחכמת התורה העמוקה מני ים, א"א להגבילה ולהגדירה ללמוד באופן זה או זה, יחסר לנו קנה המדה לקבוע על ידו הדרכים והאופנים ללמוד את התורה ולהשיג חכמתה. ואך בשמוש ת"ח, בהתאבק בעפר רגליהם, בהתבונן בכל פרט ופרט מהליכות חייהם ובהתחקות על מעשיהם ללמוד אותם, אך אז אפשר להגיע אל חכמת התורה. זהו מה שאמרו חז"ל „גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר: פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו“ (ברכות ז' ע"ב). כדי להשיג את חכמת התורה וכל הנכלל בקרבה לא יספיק הלמוד הפשוט, גם לא די בשמיעת האזן את דברי התורה היוצאים מפי הרב, כי עיקר הבנת התורה באובנתא דלבא תלוי' וקשורה בנפש האדם ונשמתו, אשר זה קשה להביע בכלי

המבטא ולהשמיע לתלמידים, ורק כשרגילים ונמצאים בקרבכם של ת"ח, ילמדו מהם ויקבלו את אשר בלכם להרגיש ולהבין את טעמי התורה וסברותי, ובאמת עיקר התורה הוא מה שנשוא בנפש האדם ולא ניתן להוציא במלים, רק מי שזכה ללמוד את התורה בטעם וסברא יוכל להרגיש זאת.

אמרו חז"ל, "מאי עין לא ראתה... זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית" (ברכות ל"ד ע"ב) ובספרים הק' מבואר שזוהי הבנת התורה על בורי' בזכות השכל והבנות הלב; אותו היין משומר לעתיד לבא מששת ימי בראשית וכל מי שזכה הוא יבין אמתת התורה וירגיש את נועמה.

אמנם כן, יין המשומר הוא רק לעתיד לבא, למי שיוכה לזה, אבל יש לדעת שגם היום לפי מושגנו והבנתנו צריך כל הלומד תורה להרגיש מעין טעם יין המשומר בטעמי וסברות התורה, וזה העיקר!

אכן, אין להשיג זאת כי אם בשמוש ת"ח, להבין טעמיהן וסברותיהן של ההלכות, ולירד לעמקו של כל דבר, ורק אז תתרחבנה הידיעות בלבו של האדם וירגיש את טעם יין המשומר, ולזאת ישתדל כל בן תורה וישאוף להגיע לידי מדרגה זו, אשר אמנם לא מן הנמנע הוא, כשסוחטין ענבים יצא מהם יין, וכן הוא בלמוד התורה, בשמוש תלמידי חכמים ובהשתדל ביגיעה הראוי' ובהתעמק מאד להבין כל רבר לפי אמתתו יחד אל הלב מה שלמד, יתרחבו הדברים ונפשו תרגיש מאמתתה של תורה, ואשרי מי שזכה לזה!

אולם מלבד מה שנוגע ללמוד התורה והבנת הלכותי, יש עוד מדרגה גדולה ורוממה, שאפשר להגיע אלי' על ידי מדה זו של שמוש ת"ח, וזאת המדרגה שקולה כנגד הכל.

מצינו במועד קטן י"ז, "אמתא דבי רבי חזיתי' לההוא גברא נברא דהוי מחי לבנו גדול, אמרה להוי ההוא גברא בשמתי', דקעבר משום, לפני עור לא תתן מכשול" ושם למעלה איתא שלא נהגו חכמים קלות ראש בנדרוי' שלש שנים. וכתב הרא"ש בביאור ענין זה ו"ל: "תמה הראב"ר, למה שהה זה בנדרוי' ג' שנים? אם היתה היא קימת למה לא התירה לו ואם מתה למה לא התיר לו רבי, וא"ת שכבר מת למה לא הי' מתיר ר"ג שהי' נשיא? ואמרינן לקמן בשמעתין נדוהו ואינו יודע מי נדהו ילך אצל נשיא, אלמא נשיא עדיף מכולהו. ותירץ, דודאי כשאינו יודע מי הוא המנדה או הנשיא מתיר, דאזלינן בספיסא בתר רובא, ורובא דישראל לא שקלי כהדי נשיא, אבל כשהמנדה הוא ידוע והוא חשוב, ימנע כל אדם מלשקול עצמו כנגדו, שאם הוא שוה לו בחכמה, שמא אינו שוה לו ביראת חטא ולא לגדולה ולא למנין שנים, ועל כל זה צריך לדקדק כשירצה אחד להתירו מה שאסר חברו, והשפחה הי' בה חכמה יתירה ויראת חטא ולא רצו לשקול עצמם כנגדה עד שנוסקו לו גדולי הדור והתירו לו".

וזה נפלא מאד, שהשפחה של בית רבי, שלא היתה ישראלית נמורה, קצת נוי' עדיין, לא יכלו חכמים להתיר מה שאסרה היא, ואף הנשיא ר"ג, שלמד כל התורה כולה, לא הרגיב בנפשו לעמוד בפני' לשקול את מעלתו כנגד השפחה ולהתיר מה שאסרה היא, מפני החכמה היתירה ויראת החטא שהיתה נכרת בה, מאין היתה לה חכמה נשגבה כזאת, עד שלא יכלו גדולים וחכמים כרבין

נמליאל לעמוד בפני? האם למדה תורה, ההשכלה בחכמה? ובלי תורה היאך אפשר להגיע לידי מדרגה נעלה שכזאת?

רואים אנו מזה עד היכן יגיע כחו של שמוש ת"ח, אין ערך ושעור למעלה ומדה זו. כשמתחנכים בבית ת"ח, רואים את הלך חייו, מתבוננים בדרכו והנהגתו, מסתכלים ולומדים מחכמתו בכל הפרטים, אז אפשר ליגדל ולהתרומם לידי מדרגה שאין למעלה הימנה להיות גבה מעל גבה, עד שרבן נמליאל בנו של רבי, שלמד אצל אביו וקיים את תורתו לא יוכל להתיר מה שאסרה השפחה שהרי היא היתה יותר טובה אליו, מצוי' בביתו תמיד ושמשה אותו, ויכלה להתחקות יותר על מעשיו והליכות חייו ולראות ולהתבונן לפעולת צדיק וללמוד גם את אשר בנפשו ובחבו, כי „תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים” (ברכות י"ג.), ועיקר השגת התכלית הזאת הוא מיין המשומר, מהמורגש מתוך למוד התורה וממה שמשקף מבעד חרדי לבו ונפשו של החכם בכל דרכיו ועסקיו, אשר אין להשיג זאת אלא על ידי שמוש ת"ח באופן נעלה ומדוקדק ומה שאפשר גם מכלעדי עצם למוד התורה.

מובן שבן ישראל אי אפשר שיהי' גדול בחכמה ויראת חטא, אם לא יהי' גדול בתורה, יודע ומכיר את חכמתה וקדושתה, וכמצווה ועושה ישתדל בה וילמד אותה, ואם לא יעשה זאת אין בו לא למוד ולא שמוש, אבל השפחה, שלא היתה מצווה ולא הי' באפשרותה ללמוד תורה, היתה גדולה בנפשיותה והשיגה מעלות כאלה עד שלא יכלו החכמים והגדולים להתיר נדויו, כי גדולה מעלתה, ושרש דבר היוצא מפיו' ממקום גבה יהלך, אשר ע"כ רב הרשם שעשתה בנדויו' וא"א להסירו אלא על ידי מי שהגיע לתכלית שרש זה ומעלת נפשו יותר גדולה ורוממה, ואנשים כאלה, שיראו את עצמם ראויים לזה, לא נמצאו במשך שלש שנים, ואף הנשיא רבן נמליאל בנו של רבי, לא יכול לעמד בפני גדלות נפשה של אמתא דבי רבי, ולא הי' מי שיוכל להתיר מה שפעלה בנדויו'. הנה רואים אנו כמה גדול כחו של שמוש תלמידי חכמים !! !

